

Соціально-історичні передумови ідей сучасних течій інтерпретативної соціології

Ілля ДОМНИЧ,
здобувач кафедри історії та теорії соціології
факультету соціології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Серед найпоширеніших розподілів усього різноманіття соціологічних теорій – розподіл на теорії так званого об'єктивістського (традиційного, структурного) напрямку та на теорії так званого інтерпретативного напрямку [1, 2]. Головна відмінність між цими напрямками соціологічної думки – підхід до розуміння соціального світу. Соціологи першого напрямку вважають соціальний світ таким, що об'єктивно існує та чекає на вивчення. Соціологи другого напрямку пропонують утриматися від судження про об'єктивність соціального світу, вважають соціальний світ соціально сконструйованим, зокрема й сконструйованим процедурами його вивчення. Переважна більшість соціологічних теорій належить до першого напрямку.

28

Сплеск інтересу до теорій інтерпретативного напрямку спостерігався на Заході наприкінці 1960-х – початку 1970-х років. Тоді ж сформувалася більшість теорій інтерпретативної соціології. Чому саме в той час це відбувалося? І чому нині спостерігається друга хвиля «ренесансу» ідей соціологів, які працюють у межах цієї парадигми? Гадаємо, річ не тільки у внутрішній логіці розвитку соціології як науки, а й у певних соціально-історичних умовах, що визначають бурхливе зростання інтересу саме до теорій інтерпретативного напрямку.

Італійські дослідники історії філософії Реале та Антісері [3–5] вважають, що коли суспільство спокійне, стає та перебуває у стадії розквіту, в філософії панують великі громіздкі системи (наприклад, системи Платона та Арістотеля). У цих системах будуються міцні конструкції (майже механістичні), є багато елементів, роль людини в цих системах зведена нанівець, вона – немов гвинтик у великій машині. Коли ж настають лихі часи докорінних змін, руйнується віра в такі системи, на зміну їм приходять геть інші філософські погляди (наприклад, скептицизм та стоїцизм), в яких відкривається, що світ не такий уже й міцний та сталий і багато що в ньому люди створюють власною поведінкою.

Уже з праць засновника скептицизму Піррона з Еліди дізнаємося про джерело традиції, яка при-

звела до появи інтерпретативної соціології. Саме Піррон стверджував, що люди не в змозі пізнати речі такими, якими вони є, ми зможемо застосовувати тільки дані наших почуттів. Отже, маємо не речі, а те, що нам здається. Якщо це так, то ані розум, ані почуття не можуть визначити щось як істинне або хибне, себто люди повинні утриматися від судження. Піррон і його учні та послідовники пропонують принцип «епохе» – утримання від судження.

На початку середньовіччя (криза еллінізму) цю традицію підтримував Августин, який висвітлював думку про соціальне конструювання дійсності. Він доводив, що не тільки соціальний світ, а навіть деякі риси, які ми вважаємо притаманними природі, насправді є соціально сконструйованими.

Продовжують цю традицію філософи XIII століття Роджер Бекон та Уільям Оккам, котрі пропонували утримуватися від створення сутностей та універсалій, яких не існує. Це перегукується з вимогами соціологів інтерпретативного напрямку (особливо символічного інтеракціонізму) не створювати таких сутностей, наприклад, як клас, бо клас не існує (на їхню думку) об'єктивно, а є результатом інтерпретативної діяльності людей.

У Новий час (суспільна криза, пов'язана з англійською буржуазною революцією) найяскравішими представниками традиції, що розглядається, були англійські філо-

софи Джордж Берклі та Девід Юм. Для нас дуже важливий той факт, що Берклі вважає предмети й речі не об'єктивно існуючими (тобто такими, що існують незалежно від нашої свідомості), а, навпаки, такими, що є результатом інтерпретаційної діяльності нашої свідомості. А це одна з центральних ідей інтерпретативної соціології, представники якої вважають (так само, як і Берклі про матеріальний світ), що об'єкти соціального світу не є об'єктивно існуючими, а є продуктом інтерпретаційної діяльності людей. Також цікавим є те, що Берклі закликає утримуватися від судження про об'єктивне існування предметів та об'єктів соціального й природного світу. Юм також стверджує, що віра і звичка є фундаментом буденної свідомості та традиційної філософії. Він не заперечує існування Я або предметів, він пропонує утриматися від судження про їх існування, інакше не вийде адекватного філософського дослідження.

Соціологи інтерпретативного напрямку слідує точно за Юмом. Вони також стверджують, що віра (або знання) про існування об'єктів соціального світу є характерною рисою буденної свідомості та традиційної соціології. Вони теж пропонують утримуватися від віри в існування таких об'єктів задля адекватного соціологічного дослідження. Ці вчені пропонують саме таку віру і зробити головним об'єктом

дослідження, показуючи, що саме вона є фундаментом соціального світу (так само, як Юм вважав цю віру фундаментом наших уявлень про світ природний).

Продовжуючи традицію, яка розглядається, дуже цікаву концепцію запропонував філософ кінця XIX – початку XX століття Авенаріус. На відміну від традиційних емпіриків та традиціоналістів, Авенаріус розглядає досвід як велику кількість тверджень, що слугують матеріалом для критики. Один із висновків концепції Авенаріуса – повернення до «природного поняття світу». Існує багато понять світу і всі вони є історичними конструкціями, включаючи «істини в собі і для себе»: знання, вірування та досвід, які пов'язані з конкретними й різними соціальними середовищами. Це історичні конструкції, хоча дехто вважає власні поняття абсолютними та вічними істинами.

Не менш важливий внесок у формування цієї традиції зробили німецькі філософи Дільтей, Ріккерт та Віндельбанд (останні є представниками неокантіанства). Завдяки їм знову була порушена проблема відмінності між методами природничих наук та методами наук «про культуру».

Безперечно, найважливіший внесок у цю традицію зробив засновник феноменології Едмунд Гуссерль, на якого посилаються більшість представників інтерпретативної соціології. Найбільший вплив мала його концепція феноменологічної редукції (дуже схожа на «епохе» скептиків), у якій філософ пропонує винести за дужки наші філософські погляди та переконання, що пов'язані з природною настановою. Проблема не в тому, існує чи не існує світ, каже філософ, проблема у сенсі та призначенні світу для мене й для інших.

Повторімо, що, згідно з Реале та Антісери [3], у спокійні та сталі часи, часи економічного піднесення та розквіту у філософії панують великі складні системи – структури, в яких роль людини зведена нанівець. У кризові часи довіра до таких систем зменшується, на зміну їм приходять зовсім інші філософські погляди, які наполягають на штучності соціального світу, наголошують, що людина створює світ власною діяльністю.

На наш погляд, те саме можна сказати про соціологічну теорію. Коли суспільство перебуває на етапі сталого спокійного розвитку, соціальний світ здається цілковито об'єктивним, у соціологічній теорії панують великі системи типу структурно-функціонального аналізу. Відповідно до теорій такого типу (звичайно, ми дуже спрощуємо такі теорії, наприклад, структурно-

функціональний аналіз Т. Парсонса набагато глибший і складніший, ніж його намагаються представити критики) суспільство – це система ролей, позицій, інститутів, класів, цінностей, норм тощо. Ці елементи системи взаємодіють між собою та формують людину, роль якої мінімальна. Суспільство згідно з цими теоріями – це об'єктивна реальність, яка надана людині з дитинства і практично не залежить від людської поведінки та свідомості. Але, коли настають часи неабияких соціальних змін, коли соціальний світ уже не видається людині таким міцним та з'являються сумніви щодо його об'єктивності, тоді зростає інтерес до інших соціологічних теорій, які показують всю несталість повсякденного соціального світу й те, що соціальний світ створюється людиною у повсякденній діяльності, тобто підвищується інтерес до теорій, які ми віднесли до інтерпретативної соціології.

Саме тому в західній (особливо американській) соціології протягом майже 20 років після Другої світової війни панувала структурно-функціональна парадигма. Саме цими роками спостерігалось стале економічне зростання, підвищення добробуту людей, народжуваності, відсутність значних соціальних конфліктів. Життя здавалося сталим і спокійним, соціальні інститути – міцними та стійкими до будь-яких змін. Суспільні цінності та норми (особливо сімейні) здавалися непохитними. (Не можна не пригадати радянський штамп: «відносна стабілізація капіталізму».)

Але наприкінці 60-х років минулого століття ситуація різко змінилася. В західних країнах виникли соціальні конфлікти: расові виступи молоді та «нових лівих», рух «хіпі», протести проти війни у В'єтнамі. До того ж на початку 1970-х через конфлікт з арабськими країнами розпочалася «нафтова криза». Людина на Заході перестала відчувати себе як таку, що живе у сталому, звичному середовищі. З'явилося відчуття ненадійності соціального світу. Руйнувалися звичні уявлення про суспільство та стереотипи суспільної поведінки. Такі часи і є сприятливими для появи як філософських, так і соціологічних теорій інтерпретативного напрямку, бо саме вони наполягають на нестійкості соціального світу, на тому, що соціальний світ не є об'єктивністю, яка раз і назавжди надана людині ззовні, він є таким, що конструюється самою людиною та людською поведінкою.

Тому зовсім не здається випадковістю, що саме у 1968 році народжується одна з «найрадикальніших» версій інтерпретативної со-

ціології – «етнометодологія» Гарольда Гарфінкеля. На початку 1970-х (до внутрішніх соціальних конфліктів західного суспільства додалася ще й «нафтова криза») з'являється багато робіт соціологів, котрі працюють у межах інтерпретативної парадигми. Це праці Сікурела, Філіпсона, Мак-Хью, Філмера та багатьох інших.

Потім ця хвиля поволі спадає, позаяк західне суспільство знаходить засоби для стабілізації. Не дивно, що інтерес до соціологічних теорій цього напрямку виникає нині на території колишнього Радянського Союзу. Саме духовна, економічна, політична та ідеологічна криза створює сприятливі умови для появи власних версій інтерпретативної соціології у країнах СНД (якщо не власних версій, для чого треба мати неабияку наукову базу та традиції, то хоча б для відродження деяких західних теорій, які доповнюються місцевою специфікою). Саме життя ставить «кризові експерименти» Гарфінкеля, порушує звичні зв'язки, стереотипи поведінки та уявлення про соціальну структуру, змінюються пріоритети й цінності, які ще не так давно здавалися непорушними. Саме в такий час можна спостерігати процеси конструювання соціальної реальності (які в інший, спокійніший час «приховані» від людини і навіть нею не усвідомлюються). Майже світова економічна криза 2008 року, на наш погляд, тільки надасть нового імпульсу розвитку теорій інтерпретативної соціології. Цей час дуже важкий для життя, але цікавий для соціології.

Ось чому, на нашу думку, не тільки внутрішня логіка розвитку науки, а й певні соціально-історичні передумови сприяли появі сучасних версій інтерпретативної соціології і на Заході, і в країнах колишнього Радянського Союзу.

Джерела

1. Абельс Х. Интеракция, идентификация, презентация. – СПб: Алетейя, 1999.
2. Аберкомби Н., Хилл С., Тернер Б. Социологический словарь. – Казань: изд-во Казанского университета, 1997.
3. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и средневековье. – М.: Пневма, 2001.
4. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. От Леонардо до Канта. – СПб: Петрополис, 1997.
5. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. От Романтизма до наших дней. – СПб: Петрополис, 1998.

